

POSELITVENA DINAMIKA IN SPREMEMBE FUNKCIJE NEKATERIH
MESTNIH PROSTOROV: PRIMERA NEKDANJEGA KAPUCINSKEGA
VRTA IN SAMOSTANSKE CERKVE SV. KLARE V KOPRU

Radovan CUNJA

Pokrajinski muzej Koper, SI-6101 Koper, Kidričeva 19

IZVLEČEK

V prispevku je sintetično predstavljena poselitvena dinamika dveh izbranih predelov znotraj starega mestnega jedra Kopra: nekdanjega kapucinskega vrta in cerkve sv. Klare, ki sta bila predmet obsežnejših arheoloških raziskav. Oba predela sta imela v rimski dobi in zgodnjem srednjem veku naselbinski značaj. Ta se je na prostoru kasnejšega kapucinskega vrta ohranil še skozi ves srednji vek vse do začetka 17. stoletja, ko je bil med letoma 1621 in 1624 zgrajen kapucinski samostan s cerkvijo sv. Marte, jugovzhodno od nje pa urejen obsežen samostanski vrt. Do podobne korenite spremembe v funkciji prostora in njegovi ureditvi je prišlo na drugi obravnavani lokaciji že na prelomu 13. v 14. stoletje s postavitvijo samostana klaris, v okviru katerega je bilo mogoče z arheološko raziskavo slediti stavbnemu razvoju pripadajoče cerkve ter v skladu z razpoložljivim prostorom in spreminjajočimi se prostorskimi potrebami tudi premikom mesta pokopavanja v različnih obdobjih.

Ključne besede: arheološke raziskave, najdišča, cerkve, mesta, poselitvena dinamika, Koper

SETTLING DYNAMICS AND CHANGES IN THE FUNCTIONS OF CERTAIN
CITY SPACES: THE CASES OF THE FORMER CAPUCHIN GARDEN AND
THE CONVENTUAL CHURCH OF ST. CLARE IN KOPER

ABSTRACT

The article presents the settling dynamics of two selected areas within the historical centre of Koper, i.e. the former Capuchin garden and the Church of St. Clare that have been the subject of some extensive archaeological research. In the Roman Period and in the Early Middle Ages, both tracts had a settling character, which in the area of the later Capuchin garden survived through the entire Middle Ages until the early 17th century, when a Capuchin monastery with the church of St. Martha was built in 1621-

1624 period, while in the SE direction immediately from it an extensive monastic garden was set up. A similar radical change in the function of the space and its arrangement occurred in the second dealt with locality as early as at the turn of the 13th century with the construction of the convent for the nuns of the order of St. Clare, within the framework of which one could follow, through archaeological research, the constructional development of the appertaining church as well as, in accordance with the available space and the changing spatial needs, the shifts of the burial places in different periods of time.

Key words: archaeological research, archaeological sites, churches, cities, settling dynamics, Koper

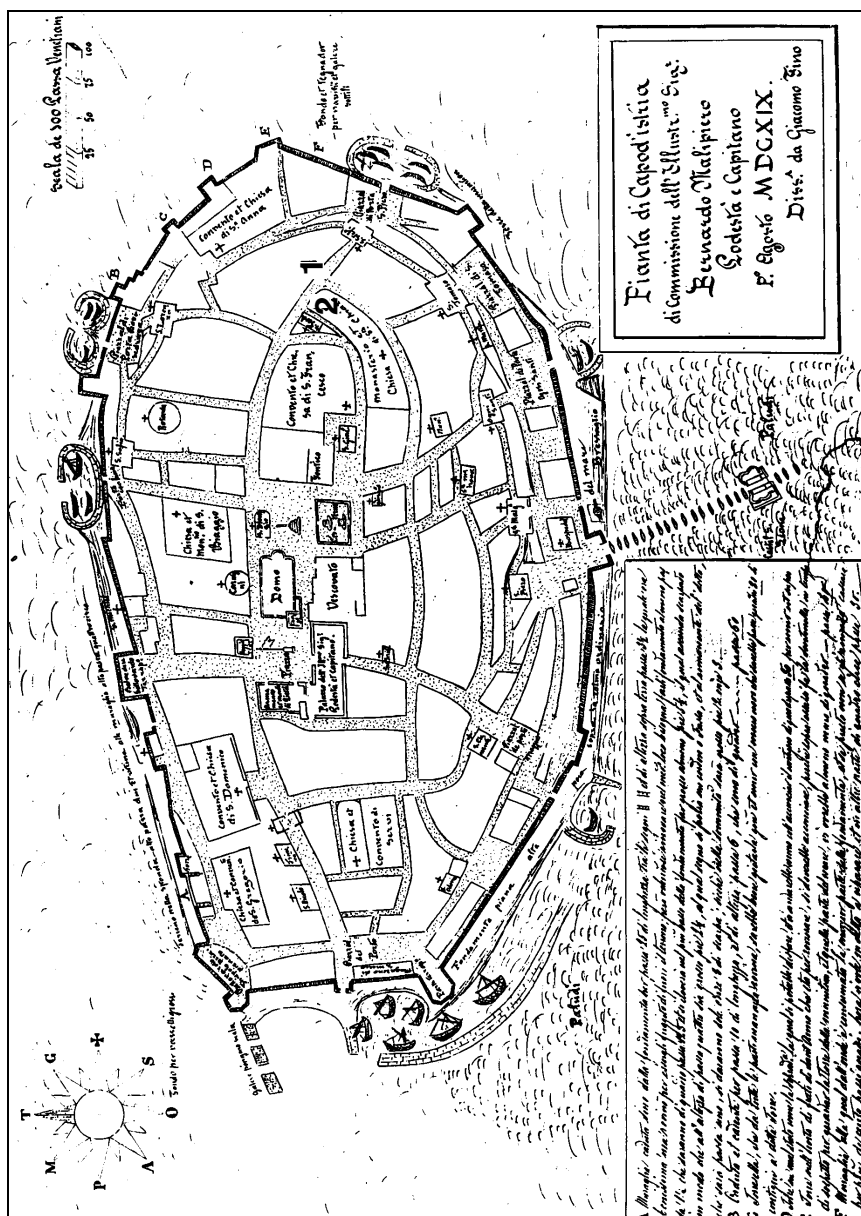
Uvod

Arheološke raziskave v Kopru v zadnjih 15 letih so dale, pa čeprav razen redkih izjem vezane predvsem na bolj omejene posege zaščitnega značaja, nekatere pomembne rezultate pri osvetljevanju številnih odprtih vprašanj, povezanih s preteklostjo mesta, bodisi z začetki naselitve na nekdanjem otoku pred več kot dvema tisočletjema, s formiranjem mestne naselbine na njem na prehodu iz pozne antike v zgodnji srednji vek, kakor tudi z njenim nadaljnjim razvojem v novejših obdobjih (Cunja, Guštin, 1989; Župančič, 1989; Cunja, Župančič, 1992; Stokin, 1993; 1995; Župančič, 1997; Cunja, 1998).

V skladu s temo tokratnega srečanja je v pričujočem referatu podan kratek prikaz poselitvene dinamike in sprememb funkcije dveh izbranih mestnih prostorov, ki sta bila predmet obsežnejših arheoloških raziskav. Obravnavani najdišči ležita v vzhodnem delu starega mestnega jedra (sl. 1). V obeh primerih gre za površine v sklopu nekdanjih samostanskih kompleksov: v prvem za vrt kapucinskega samostana, v drugem pa za samostansko cerkev sv. Klare na južnem robu nekdanjega samostana klaris.

Kapucinski vrt

Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Marte stoji v trikotniku, ki ga tvorijo Cankarjeva, Goriška in Gasilska ulica (sl. 4). Po nastanku je najmlajši med koprskimi samostani, ki so pretežno locirani v severovzhodnem delu starega mestnega jedra, zgrajen pa je bil med letoma 1621 in 1624 kot zaobljuba koprskih meščanov v zahvalo za zatrto epidemijo kuge, ki je v 16. stoletju nekajkrat, zlasti pa leta 1573, hudo prizadela Koper in celotno Istro (Chiesa e convento, 1921, 28, 29; Bernik, 1968, 82; Semi, 1975, 224, op. 27). Zato bi ga zaman iskali na načrtu mesta Giacoma Fina, ki je datiran z letom 1619 in kaže na predelu, kjer danes stoji kapucinski samostan, stanje tik pred njegovo postavitvijo (sl. 1).

Sl. 1: Giacomo Fino, načrt mesta Koper (1619) z označeno lego Kapucinskega vrta (1) in cerkve sv. Klare (2).

Fig. 1: Giacomo Fino, pianta della città di Capodistria (1619) con l'indicazione dei siti dell'Orto dei Cappuccini (1) e della chiesa di S. Chiara (2).

Izkopavanje na Kapucinskem vrtu je potekalo v letih 1986-1987 zaradi predvidene graditve telovadnice za srednje šole in je zajelo površino okoli 1000 m² vzdolž Goriške ulice, kar je doslej največja sklenjena arheološko raziskana površina znotraj starih mestnih jeder na Obali. Z njo je bilo mogoče prvič v Kopru dokumentirati prerez poselitve skozi dve tisočletji, od rimske dobe do sedanjosti (Cunja, 1989; 1996; Cunja, Guštin, 1989).

Maloštevilnim drobnim najdbam iz poznorepublikanskega in zgodnjecesarskega obdobja sledijo številne in bogate najdbe iz pozne antike in zgodnjega srednjega veka, ki kažejo na občutno rast poselitve na nekdanjem otoku. Ta se časovno ujema na eni strani z odmiranjem rimskih mest v notranjosti Slovenije in z umikom prebivalstva v varnejše in bolj odmaknjene predele ter s prihodom beguncev iz ožjega in širšega zaledja, na drugi pa z določenim razcvetom v zgodnjebizantinskem obdobju, na kar poleg odkritih naselbinskih ostankov, ki jih je mogoče upravičeno opredeliti kot zametek urbane tvorbe, kaže predvsem drobna materialna kultura, ki je odraz širokih mediteranskih povezav in živahnega trgovanja.

Prvo izrazitejšo naselbinsko fazo, ki je deloma uničila in prekrila zelo skromne starejše rimske ostanke, je mogoče okvirno opredeliti v pozno antiko. Odkrite stavbne objekte karakterizirajo preprosta tehnika gradnje iz grobo obdelanih lomljenecv peščenca in uporaba kamnitih spolij iz starejših rimskih zidanih objektov ter ilovice kot polnila med kamni. Uporaba opeke pri gradnji je zgolj sporadična in omejena na sekundarno uporabo, medtem ko je imel les v tej fazi pomembno vlogo, o čemer pričajo razmeroma številne odkrite stojke različnih dimenzij. Izkop ilovice je potekal na mestu samem, kar dokazujejo vkopi v sterilno ilovico različnih oblik in velikosti, koncentrirani zlasti v vzhodnem delu raziskanega prostora. Nekateri izmed teh vkopov so bili uporabljeni sekundarno kot vodni zbiralniki, na kar je mogoče sklepati na podlagi odkritih kanalov s kamnitimi robniki, ki so bili speljani vanje. Med sicer slabo ohranjenimi zidanimi objekti zbuja pozornost temelji večje podolgovate štirikotne stavbe približnih dimenzij 20 x 7 m, ki je bila ob odsotnosti drugih indikativnih elementov preliminarno opredeljena kot skladišče (*horreum*), medtem ko so bili drugi odkriti poznoantični zidani objekti zaradi kasnejših posegov le fragmentarno ohranjeni.

Naslednje večje gradbene posege na stavbnih objektih znotraj raziskanega območja je mogoče časovno postaviti v zgodnjersrednjeveško obdobje, ko so bili opisani objekti porušeni, omenjeni vkopi pa zasuti. Na tako pridobljenem prostoru je bilo zgrajenih več iz kamna zidanih eno-, dvo- in večceličnih stavbnih objektov, od katerih so bili v pretežni meri raziskani vsaj štirje (sl. 2). Med njimi je tako po velikosti kot po drobnih najdbah še posebno zanimiva večja večcelična stavba z več gradbenimi fazami, ki je bila v mlajši fazi obnovljena in nekoliko predelana z uporabo maltnega veziva med kamni. Notranjščino pri večini stavb karakterizirajo preproste hodne površine iz zbite ilovice in morskega proda, redkeje kamniti tlaki. Od notranje opre-

me so bila ohranjena v glavnem le preprosta odprta ognjišča različnih oblik, tlakovana s kamnitimi ploščami in fragmenti opek ter z ilovnatim premazom. Na nekaterih mestih so bili odkriti nedvomni sledovi dejavnosti, povezanih s pridobivanjem in predelavo kovin, izpričani zlasti z ostanki železove žindre in debelimi plastmi pepela ob nekaterih ognjiščih ter s kamnitim kalupom za vlivanje okroglih prečno narebrenih obročkov.

Sl. 2: Kapucinski vrt, vertikalni posnetek ene izmed odkritih zgodnesrednjeveških hiš s kamnitim tlakom in ognjiščem.

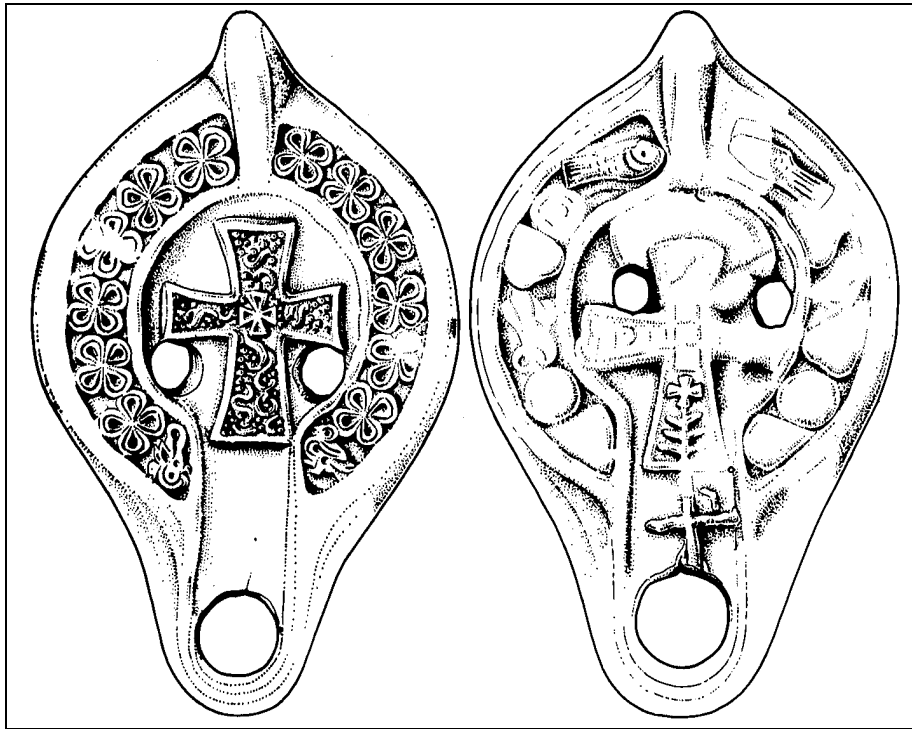
Fig. 2: Orto dei Cappuccini, resti di una delle case altomedievali con selciato e focolare, visti dall'alto.

Opisani poznoantično in zgodnj srednjeveško naselbinsko fazo označujejo tudi razmeroma številni otroški pokopi med stavbami in v njih, neredko v bližini ognjišč, v treh primerih pa gre za pokope v amforah (Cunja, 1989, 25-26, sl. 4; 1996, 44, T. 43: 3-5).

Tako zgoraj opisane značilnosti naselbinskih objektov kot tudi ostanki otroških pokopov znotraj naselja imajo številne paralele zlasti v sočasnih urbanih naselbinah na ožjem in širšem prostoru, tako v tistih starejšega izvora, ki jih v tem obdobju zajame splošno razširjen proces "ruralizacije", kakor tudi v tistih, ki se šele v tem času formirajo kot urbane tvorbe iz skromnejših starejših naselbinskih zametkov, med katere je mogoče uvrstiti tudi naselje na Koprskem otoku.

Arheološke najdbe na različnih točkah starega mestnega jedra kažejo, da je bil v tem času poseljen že večji del nekdanjega otoka. Nastanek za ta čas razmeroma velike urbane naselbine in še zlasti prizadevanja za ustanovitev nove škofije na istrskih tleh znotraj že izoblikovane cerkveno-upravne razdelitve med tri najstarejše istrske škofijske sedeže (*Tergeste*, *Parentium* in *Pola*) so vsekakor še dodatno razburkala dogajanje v že sicer napetem ozračju, ki so ga povzročale pogoste razprave in spori okrog cerkvene dogme. Prav v času t.i. istrske shizme, ki ji je mogoče deloma tudi v zvezi z dogajanjem na Koprskem otoku vsaj v skopih obrisih slediti skozi sicer skromne pisane vire, srečamo konec 6. stoletja tudi prve omembe otoške naselbine z imenom *Caprae* in *Insula capritana*, poleg tega pa se v njih omenja tudi škof (*episcopus*), kar bi kazalo na vsaj občasen obstoj koprške škofije in s tem posredno tudi na mestni status naselja. V zvezi s tem je treba opozoriti na še ne dokončno razrešeno vprašanje lokalizacije zgoraj omenjenega naselja. Medtem ko ga slovenski, hrvaški in del italijanskih raziskovalcev postavljajo na Koprski otok, temu v prid govorijo tudi arheološke najdbe, pa večina italijanskih raziskovalcev zagovarja tezo, da gre za Caorle nedaleč od ustja reke Livenza v obalni Benečiji (Margetić, 1983, 113 ss.; Bratož, Peršič, 1989, 57 ss.; Vedaldi Iasbez, 1994, 292-293; Cunja, 1996, 18).

Med poznoantičnimi in zgodnj srednjeveškimi drobnimi najdbami s Kapucinskega vrta so v kontekstu obravnavane teme zanimivi zlasti predmeti s krščanskimi motivi, med katerimi zbujajo pozornost predvsem t.i. afriške oljenke s starokrščanskimi simboli, kot so npr. križ, kristogram, riba, golob idr. (sl. 3), vendar se krščanski motivi pojavljajo tudi na nakitnih predmetih, kot npr. na obesku iz zlate pločevine z drobnim vtolčenim križcem, vkomponiranim v preprost geometrijski okras, kakor tudi na izrazito uporabnih predmetih, kot so npr. vretenca za prejo. Posebnost je svinčen obesek v obliki miniaturnega sidra, ki s svojo obliko simbolizira varnost na morju in ki ga je v prenesenem globljem simbolnem pomenu varnosti in odrešitve v krščanski veri prevzelo tudi zgodnje krščanstvo (Cunja, 1996, 57, 63-64, 88, 105, sl. 13, T. 1: 12; 2: 21; 6: 97; 18: 207, 209).

Sl. 3: Kapucinski vrt, poznoantični oljenki s krščanskimi motivi, 5.-6. stoletje n.š., hrani Pokrajinski muzej Koper.

Fig. 3: Orto dei Cappuccini, due lucerne tardoantiche con motivi cristiani, V-VI secolo d.C., Capodistria, Museo Regionale.

Obdobje, ki sledi po 7. stoletju in vse do 13. stoletja, je zaradi prenehanja do tedaj razmeroma pogostega uvoza fine namizne keramike in oljenk severnoafriške proizvodnje ter amfor, bodisi severnoafriškega bodisi vzhodnomediterranskega izvora, ki je do tedaj ob skoraj popolnem pomanjkanju novcev dajal dobrodošlo kronološko oporo za časovno opredeljevanje drugega manj karakterističnega keramičnega gradiva, zlasti grobe kuhinjske keramike, ki povsem prevlada, kronološko težje razčlenljivo, vendar ostaja značaj tega predela še naprej izrazito naselbinski.

Do radikalne spremembe tako v funkciji kot v ureditvi tega prostora je prišlo šele v prvi četrtini 17. stoletja, ko so porušili vse tedaj obstoječe objekte in zgradili kapucinski samostan, ki je bil obdan in obenem ločen od neposredne okolice z visokim, na vzhodni strani deloma še ohranjenim samostanskim zidom. Arheološko izkopavanje na Kapucinskem vrtu je dalo pomembne podatke tudi o tem obdobju.

Sl. 4: Pogled z juga na bivši kapucinski samostan s cerkvijo sv. Marte in nekdanji samostanski vrt, kjer so potekale arheološke raziskave.

Fig. 4: Ex convento dei Cappuccini con la chiesa di S. Marta, visti da sud, e al centro l'area dello scavo.

Na raziskanem prostoru je bilo odkritih nekaj poznosrednjeveških in zgodnje-novoveških zidanih objektov, vkopov in ognjišč, ki so po svoji stratigrafski legi relativnokronološko mlajši od opisanih zgodnesrednjeveških objektov in prekriti z debelo sklenjeno plastjo temne humusne zemlje, ki dokumentira samostanski vrt. Ohranili so se predvsem tisti objekti, ki so bili globlje vkopani v starejše plasti in zidane strukture, medtem ko so bili tisti višje ležeči zelo fragmentarno ohranjeni. Slabo ohranjenost stavbnih ostankov iz tega obdobja gre pripisati na eni strani temeljitemu rušenju zidanih objektov zaradi pridobivanja prostora in gradbenega materiala za postavitev samostana, na drugi strani pa čiščenju terena z namenom ureditve samostanskega vrta. Izjema je le skupina nekoliko bolje ohranjenih, med seboj povezanih kamnitih zidov, vezanih z malto v osrednjem delu raziskanega predela, ki so pripadali večjemu stavbnemu objektu, katerega tlorisa danes ni mogoče več v celoti rekonstruirati in ki kaže, da je bil predel, kjer je bil urejen samostanski vrt, pred tem vsaj deloma pozidan. V njegovem sklopu je bil poleg posameznih odprtih ognjišč in kurišč ter kamnitega, kasneje zazidanega stopnišnega dostopa iz bližnje ulice odkrit tudi ovalen zidan objekt, verjetno latrina, z bočnima podpornima

zidovoma, vkopan v starejše poznoantične in zgodnesrednjeveške plasti s stavbnimi ostanki. Po zaslugi srečne okoliščine je njegovo polnilo vsebovalo poleg drugega odpadnega materiala tudi večje število raznovrstnega keramičnega posodja. Med tem gradivom so zastopane tako neglazirana in glazirana kuhinjska keramika kot tudi nekatere najbolj pogoste vrste okrašene poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške namizne keramike, od različnih preprostejših vrst glaziranih, s slikanjem okrašenih posod in majolike do t.i. sgraffito keramike z vrezanim in slikanim okrasom pod glazuro. Medtem ko najstarejše najdbe iz tega konteksta segajo še v 15. stoletje, je pretežni del keramičnega gradiva iz 16. stoletja, najmlajše najdbe, ki obenem datirajo tudi opustitev in zasutje tega objekta, pa segajo v začetek 17. stoletja. Tako struktura in značaj keramičnega posodja iz omenjenega zasutja kot tudi njegova datacija izključujejo možnost, da bi šlo za samostanski inventar, ampak ga je treba povezati z dogajanjem neposredno pred postavitvijo samostana, kar se posredno ujema tudi z zgodovinskimi viri o času njegove postavitve. Obravnavana zaključena najdba keramičnih posod potemtakem ponazarja značilen inventar koprške meščanske kuhinje iz obdobja renesanse s posameznimi nekoliko starejšimi kosi. Pri opredeljevanju njenega značaja nas ne sme zavesti dejstvo, da so med tem gradivom zastopani tudi posamezni primerki posod z religioznimi motivi, kot npr. bokal iz preloma 15. v 16. stoletje z motivom Kristusovega monograma znotraj medaljona z valovitimi žarki, saj religiozna motivika na keramičnih posodah ni omejena le na njihovo sakralno funkcijo oz. okolje, marveč se pogosto pojavlja tudi zunaj njega. Pač pa je mogoče samostanskemu inventarju pripisati fragmente preprostejših, skromno okrašenih in neokrašenih keramičnih posod iz vrhnjih kulturnih plasti in nekaterih odpadnih jam, ki lepo odsevajo skromnost samostanskega življenja ubožnih redov in njihove drobne materialne kulture sploh. Dragocene nove podatke v zvezi s problematiko postavitve samostana in njegovo zgodovino pa bi lahko dal podrobnejši študij arhivskega gradiva.

Kot kažejo sicer skromne najdbe maloštevilnih močno poškodovanih skeletnih grobov na prostoru samostanskega vrta, je ta, vsaj za potrebe samostana, rabil tudi za pokopavanje, na kar navaja med drugim tudi podatek o uničenju nedoločenega števila grobov v jugovzhodnem vogalu samostanskega vrta pred nekaj desetletji med zemeljskim izkopom za zidanje železobetonske apnenice.

Samostan z izjemo urbanističnega posega v začetku 19. stoletja, ko je prišlo do občutne razširitve današnje Cankarjeve ulice na račun stavb vzdolž njenega poteka in sta bila v okviru teh del med drugim prizadeta tudi kapucinski, predvsem pa frančiškanski samostan (Bernik, 1968, 14), ni doživel večjih prostorskih in arhitekturnih sprememb vse do njegove ukinitve sredi 20. stoletja, ko so samostanska poslopja in območje nekdanjega samostanskega vrta dobili novo funkcijo ter kasneje sredi 80. let z graditvijo telovadnice za srednje šole ob Goriški ulici, ki je bila povod za opisano izkopavanje.

Cerkev sv. Klare

Samostan sv. Klare, lociran med Cankarjevo, Goriško, Kreljevo in Konzulsko ulico, nedaleč zahodno od kapucinskega samostana, je deloval od začetka 14. stoletja do ukinitve v začetku 19. stoletja (Bernik, 1968, 81). Ena prvih omemb klaris v Kopru je zabeležena v listini iz leta 1301, s katero je koprski škof Pietro Manolesso dovolil nunam koprške celice (*monache della Cella di Capodistria*), da se pridružijo frančiškanskemu redu sv. Klare, in jih osvobodil škofovske jurisdikcije (Kandler, 1986, 875, št. 490). Ukinitev samostana sv. Klare in večine koprskih samostanov in bratovščin je povezana z reformami, ki so sledile padcu Beneške republike in prihodu Kopra in širše Istre pod francosko oblast v času Napoleona (Marušič, 1989, 59, op. 18).

Povod za izkopavanje v cerkvi sv. Klare je bil strojni izkop znotraj cerkve leta 1989 v okviru gradbenih del za ureditev depoja za potrebe Pokrajinskega arhiva Koper, ki mu je bil predhodno dodeljen samostanski kompleks (Krnel Umek, 1991; 1993). Z njim so bile v veliki meri uničene kulturne plasti in gradbeni ostanki v apsidi in vzdolž stranskih sten ter tri zidane grobnice kot tudi skoraj celoten stratigrafski odnos med osrednjim delom in obodnimi stenami cerkve. Arheološko raziskavo, ki je temu sledila, je opravil Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete iz Ljubljane v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem iz Kopra in je zajela celotno notranjščino cerkve, ki meri okoli 300 m² (Grosman, 1991, 25-36).

Raziskava je poleg poselitvene dinamike in sprememb funkcije tega prostora v časovnem razponu dveh tisočletij osvetlila tudi tesno prepletanje in sobivanje sveta živih in sveta mrtvih, pogojenega z omejenim razpoložljivim prostorom, saj je raziskani predel tako v starejših obdobjih, ko je imel pretežno naselbinski značaj, kakor tudi kasneje, ko je dobil sakralno funkcijo, daljša obdobja hkrati rabil tudi pokopavanju. V skladu s prostorskimi potrebami in razpoložljivim prostorom v različnih obdobjih je prihajalo do premikov mesta pokopavanja. Z analizo je bilo mogoče ugotoviti tri glavne faze pokopavanja. V vseh odkritih grobovih je bilo po predhodni oceni pokopanih skupno prek 300 osebkov, vsi pokopi pa so bili skeletni.

Najstarejše najdbe izpričujejo prvo poselitev raziskanega predela v zgodnjecesarškem obdobju, medtem ko kažejo najdbe iz poznoantičnega in zgodnj srednjeveškega obdobja v veliki meri dokaj sorodno sliko kot na bližnjem Kapucinskem vrtu, tako v stavbnih ostankih kot v drobni materialni kulturi. Podobno kot na Kapucinskem vrtu tudi tu poznoantične in zgodnj srednjeveške naselbinske faze karakterizirajo na eni strani preprosta tehnika gradnje z uporabo revnih materialov (les, glina, lokalni kamen), na drugi pa razmeroma številni predvsem otroški pokopi med stavbami in znotraj njih.

Poznoantični fazi pripadajo poleg posameznih manjših vkopov v sterilno ilovico predvsem temelji štirikotne dvocelične stavbe, grajene v tehniki suhega zidu iz

neobdelanih lomljencev peščenca v kombinaciji s številnimi stojkami za vertikalne lesene kole. Te so bile dokumentirane tudi na preostali raziskani površini in so omogočile izdvojitev še ene starejše gradbene faze izključno lesenih stavb pred postavitvijo kamnitih objektov, ki jo je bilo mogoče na Kapucinskem vrtu le deloma identificirati.

V okvir zgodnjerednjeveške naselbinske faze sodijo temelji iz suhega zidu in pripadajoče stojke vertikalnih lesenih nosilcev niza stavb štirikotnega tlorisa, ki zavzemajo predvsem južno polovico raziskanega področja in se nadaljujejo naprej proti jugu v neraziskan teren. V tlorisnem pogledu je viden jasen zamik smeri stavbnih objektov poznoantične in zgodnjerednjeveške naselbinske faze v odnosu na skoraj pravilno orientacijo kasnejše cerkve, kar gre pripisati naravnemu padcu terena v smeri od severozahoda proti jugovzhodu, ki se mu je prilagajala tudi usmerjenost hiš na tem prostoru, deloma vkopanih v pobočje. Tudi tu, podobno kot na sosednjem Kapucinskem vrtu, posamezna ognjišča in večja količina železove žlindre izpričujejo predelavo železa.

V tlaku ene izmed kasnejših baročnih grobnic je bil v sekundarni legi najden fragment kamnitega reliefa z značilno zgodnjerednjeveško trotračno pleteninasto ornamentiko, kakršna se najpogosteje pojavlja na kamniti cerkveni opremi tega časa. Glede na osamljenost te najdbe in pretežno naselbinski značaj raziskanega predela je omenjeni fragment zanimiv predvsem kot indikacija o možnem obstoju nekega zgodnjerednjeveškega sakralnega objekta v bližnji okolici.

Z naselbinskimi ostanki poznoantičnega in zgodnjerednjeveškega obdobja se veže tudi najstarejša faza pokopavanja na tem prostoru. Karakterizirajo jo pokopi med stavbami in znotraj njih. Pretežno gre za otroške pokope v preprostih grobnih jamah, obdanih s posameznimi manjšimi kamni brez enotne orientacije. Grobovi so bili na celotni raziskani površini izkopani brez kakega reda, opazna pa je večja koncentracija pokopov v severnem nepozidanem predelu. Vsi grobovi so brez pridakov.

Temeljito spremenbo tega prostora tako v namembnosti kot tudi v njegovi ureditvi ponazarja postavitve samostana klaris v začetku 14. stoletja, od katerega je bilo mogoče na raziskanem prostoru slediti predvsem stavbnemu razvoju njegove cerkve, in deloma tudi nekaterih manjših objektov v njeni neposredni bližini (cisterna, zvonik). Prva samostanska cerkev je bila v skladu z redovnimi pravili enoladijska in je imela štirikotni prezbiterij. Njeni obodni zidovi, grajeni iz lepo obdelanih kvadrov peščenca, razporejenih v enakomerno debelih vodoravnih plasteh, vezanih z močno malto, imajo stopničasto razširjen suhozidno grajen temelj iz večjih grobo obdelanih kamnov in so bili v prezbiteriju tu in tam ohranjeni še do 0,8 m nad zgornjim robom temelja, medtem ko segajo stranske stene ladje ponekod v višino tudi do 4 m. Manj jasno ostaja obdobje neposredno pred graditvijo prve samostanske cerkve, saj je bil zaradi poglobljanja ob njeni baročni predelavi v veliki meri uničen njen tlak in plasti neposredno pod njim.

Sl. 5: Cerkev sv. Klare, poznosrednjeveški grob, deloma uničen z baročno povečavo stare samostanske cerkve.

Fig. 5: Chiesa di S. Chiara, sepoltura tardomedievale parzialmente distrutta con l'allargamento barocco della chiesa conventuale originaria.

Prostor neposredno vzhodno od najstarejše samostanske cerkve je bil namenjen pokopavanju, vendar brez kontinuitete s predhodno poznoantično-zgodnjerednjeveško fazo pokopavanja. Dokaj gosti pokopi, tudi v več nivojih, kažejo na stisko s prostorom in na daljši čas pokopavanja. Raziskava ni zajela celotnega grobišča, saj se je to, kot kažejo posamezni presečkani grobovi, širilo tudi naprej proti vzhodu na prostor današnjega Giordanovega trga in proti severu pod južni trakt samostana. Poleg posameznih izoliranih grobov je bilo mogoče identificirati dve večji koncentraciji pokopov, prvo neposredno vzhodno od prezbitarija s pokopi različne usmeritve v treh do štirih nivojih in drugo neposredno južneje v nekakšnem kanalu vzdolž enega izmed odkritih starejših zidov. Redke najdbe iz grobov so omejene na kovinske dele noše, kot so npr. pasne spone in skromen nakit.

V 17. stoletju je bila stara srednjeveška cerkev temeljito prezidana in občutno povečana. Ob vidnih baročno stilno obarvanih arhitekturnih elementih na zahodni fasadi, južni zunanjsčini in v zahodni polovici notranjsčine je bilo mogoče z arheološko raziskavo dokumentirati tudi elemente baročne faze, ohranjene pod najmlajšimi tlaki. V okviru omenjene povečave cerkve je bil porušen stari kvadratni prezbitarij in vzhodno od njega zgrajena velika polkrožna apsida, ki je prekrila tudi prostor starega srednjeveškega pokopališča (sl. 5). Porušena je bila tudi zahodna fasadna stena stare cerkve in nekoliko zahodneje zgrajena nova z baročnim portalom. Širina prvotne cerkve je ostala nespremenjena, le višina sten je bila občutno povečana. Zahodna polovica cerkve je bila razčlenjena z za ta čas značilnimi pilastri z akantovimi polkapiteli, "prilepljenimi" ob notranje stene. Tlak baročne faze je bil sestavljen iz pokončno drug ob drugem zloženih in pretežno ploščatih kamnov, ki so tvorili podlago, in okoli 10 cm debelega estriha rožnate barve, pomešanega z zdrobljeno opeko. Arhitekturo samostanske cerkve te faze dopolnjuje vrsta globoko vkopanih masivnih zidanih baz za 4 stranske oltarje in osrednji oltar iz grobo obdelanih lomljencev peščenca, vezanih z izredno močno malto. Vrsta zaporednih zazidav odprtih, vidnih v spodnjem delu vzhodnega baročnega podaljška severne stene ladje, je morda v zvezi s spremembami komunikacije med cerkvijo in samostanom.

Funkcijo pokopavanja v tem času so prevzele zidane baročne grobnice znotraj cerkvene ladje. Skupno jih je bilo dokumentiranih 11, od katerih jih je bilo 10 sezidanih iz kamna in opeke z maltno vezavo v času povečave in barokizacije cerkve, na kar kaže njihova organska povezava z baročnim tlakom, ena pa naknadno vkopana vanj in brez prave zidane konstrukcije. Dve izmed grobnic sta bili znotraj tudi ometani in poslikani z rdečimi križi, sledove poslikave pa je bilo mogoče ugotoviti tudi v eni izmed uničenih grobnic. V njih je bilo pokopano večje število pokojnikov različne starosti, od dojenčkov do osebkov visoke starosti. Del kostnega gradiva kaže izrazite bolezenske znake pokopanih, kot npr. zraščenost hrbtničnih vretenc in sklepov, v eni izmed grobnic pa so bili pokojniki prekriti z apnom, kar bi kazalo na

kužne pokope. Med drobnimi najdbami iz grobnic velja omeniti predvsem kovinske dele nošnje, skromen nakit in bronaste svetinjice. Z opisano baročno povečavo je bil stavbni razvoj cerkve zaključen (Grosman, 1991, 25-36; Cunja, Župančič, 1992, 38-39; Cunja, 1998, 206-207).

DINAMICA INSEDIATIVA E CAMBIAMENTI DELLA FUNZIONE DI ALCUNI SPAZI CITTADINI: GLI ESEMPI DELL'EX ORTO DEI CAPPUCCHINI E DELL'EX CHIESA CONVENTUALE DI SANTA CHIARA A CAPODISTRIA

Radovan CUNJA

Museo Regionale di Capodistria, SI-6101 Capodistria, Via B. Kidrič 19

RIASSUNTO

Il presente contributo al tema di questo incontro, intende presentare brevemente la dinamica insediativa e i cambiamenti della funzione di due spazi cittadini scelti, che sono stati oggetto di ricerche archeologiche più vaste. I due siti si trovano nella parte orientale dell'antico centro storico della città. In entrambi i casi si tratta di superfici nell'ambito di ex complessi conventuali: nel primo caso dell'orto del convento dei Cappuccini, nel secondo invece della chiesa di S. Chiara, posta sull'orlo meridionale dell'omonimo convento. Nei due siti in questione, ai pochi reperti del periodo tardorepubblicano e del primo Impero seguono numerosi e ricchi reperti dell'età tardoantica e altomedievale, che dimostrano una sensibile crescita dell'insediamento sull'isola.

Proprio questo periodo è uno dei periodi cruciali nella lunga storia della città, dato che i resti dell'abitato tardoantico e altomedievale possono definirsi come l'inizio dell'evoluzione della città. La formazione di un abitato urbano di proporzioni considerevoli e soprattutto l'intenzione di fondare una nuova diocesi in Istria, all'interno di una divisione ecclesiastico-amministrativa già formata dalle tre diocesi istriane più antiche (Tergeste, Parentium e Pola), in ogni caso agitò ancora un ambiente già di per sé teso, dovuto alle frequenti discussioni e litigi intorno al dogma della chiesa. Proprio nel periodo del cosiddetto scisma istriano, che è possibile seguire in linee generali attraverso fonti storiche purtroppo frammentarie, incontriamo alla fine del VI secolo le prime menzioni dell'insediamento sull'isola di Capodistria con il nome di Caprae e Insula capritana. Inoltre, in esse viene anche menzionato il vescovo (episcopus), il che dimostrerebbe una possibile esistenza, almeno temporale, della diocesi di Capodistria, e con questo anche il rango di città di questo insediamento.

Il periodo dopo il VII secolo e fino al XIII secolo risulta difficilmente classificabile a causa della scarsità di reperti cronologicamente meglio inquadrabili. Il carattere delle due aree esplorate rimane comunque prettamente insediativo.

Radicali cambiamenti, sia nella funzione che nell'assetto, si registrano per quanto riguarda le clarisse, all'inizio del XIV secolo, con la costruzione del convento, mentre che solo nel primo quarto del XVII secolo viene costruito il convento dei Cappuccini, in seguito alla demolizione di tutti gli edifici preesistenti. Entrambi i siti hanno fornito pure numerosi dati importanti sulle sepolture nei diversi periodi.

Parole chiave: ricerche archeologiche, siti archeologici, chiese, città, dinamica insediativa, Capodistria

LITERATURA

- Bernik, S. (1968):** Organizem slovenskih obmorskih mest Koper, Izola, Piran / L'organismo delle città litoranee slovene Koper, Izola, Piran (Capodistria, Isola, Pirano). Ljubljana.
- Chiesa e convento (1921):** La chiesa e il convento di S. Marta in Capodistria. Monografia storica 1621-1921. Capodistria, Priora.
- Cunja, R. (1989):** Arheološko izkopavanje na bivšem vrtu kapucinskega samostana v Kopru (1986-1987) / Gli scavi archeologici nell'ex orto del convento dei Cappuccini a Capodistria (1986-1987). V: Guštin, M. (ed.): Prispjevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria. Ljubljana, 21-28.
- Cunja, R. (1996):** Poznorimski in zgodnjerednjeveški Koper: arheološko izkopavanje na bivšem Kapucinskem vrtu v letih 1986-1987 v luči drobnih najdb 5. do 9. stoletja / Capodistria tardoromana e altomedievale: lo scavo archeologico nell'ex orto dei Cappuccini negli anni 1986-1987 alla luce dei reperti dal V al IX secolo d. C. Knjižnica Annales majora. Koper – Capodistria, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Società storica del Litorale, Znanstveno-raziskovalno središče RS Koper – Centro di ricerche scientifiche RS Capodistria, Pokrajinski muzej Koper – Museo regionale di Capodistria.
- Cunja, R. (1998):** Archeologia urbana in Slovenia: alcuni risultati e considerazioni dagli scavi di Capodistria. *Archeologia Medievale*, 25. Firenze, 199-212.
- Cunja, R., Guštin, M. (1989):** Koper med Rimom in Benetkami / Capodistria tra Roma e Venezia (katalog razstave / catalogo della mostra). Ljubljana.
- Cunja, R., Župančič, M. (1992):** Otok in celina. V: Žitko, S. (ed.): Koper. Koper, Skupščina Občine, 31-41.
- Grosman, D. (1991):** Kocka, kocka, kockica ... Od arheološkega zapisa v zemlji do arheološkega zapisa na papirju. *Arheo*, 12. Ljubljana, 25-36.
- Kandler, P. (1986):** Codice Diplomatico Istriano III (1300-1399) (ponatis). Trieste.

- Krnel-Umek, D. (1991):** Na poti k dokončni rešitvi prostorskega vprašanja Pokrajinskega arhiva v Kopru / Verso la soluzione definitiva del problema della sede dell'Archivio regionale di Capodistria. *Annales*, 1/91. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 265-266.
- Krnel-Umek, D. (1993):** Delovanje Pokrajinskega arhiva Koper v obdobju 1986-1990 / Attività dell'Archivio Regionale di Capodistria nel periodo 1986-1990. *Annales*, 3/93. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 357-363.
- Margetič, L. (1983):** *Histrica et Adriatica*. Raccolta di saggi storico-giuridici e storici. Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno, 6. Trieste – Rovigno, UPT-UI.
- Marušič, G. (1989):** Koper v času Napoleona 1805/6-1813. *Kronika*, 37/1-2. Ljubljana, 58-66.
- Semi, F. (1975):** *Capris, Justinopolis, Capodistria*. Trieste.
- Stokin, M. (1993):** Kontinuiteta poselitve v mestnih jedrih Kopra, Izole in Pirana. V: Krnel-Umek, D. (ed.): *Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre*. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete 29-40.
- Stokin, M. (1995):** Vloga srednjeveške arheologije pri raziskavah stavbne dediščine. *Annales*, 6/95. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 49-54.
- Šašel, J. (1976):** Koper / Capodistria. *Arheološki vestnik*, 25. Ljubljana, 446-461.
- Vedaldi Iasbez V. (1994),** *La Venetia orientale e l'Histria*. Le fonti letterarie greche e latine fino alla caduta dell'Impero Romano d'Occidente. Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina, 5. Roma.
- Župančič, M. (1989):** Inter utrumque tuta. V: Guštin, M. (ed.): *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*. Ljubljana, 15-20.
- Župančič, M. (1997):** Urbani razvoj Kopra (Prispevek arheologije k poznavanju Kopra). V: *Arheološka istraživanja u Istri*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 18. Zagreb, 213-216.